

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XIII

NeŖir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XIII

İstanbul - 1993

leti ile Avusturya arasındaki siyasi anlaşmazlıklarda Türklerin tutumunun, bilhassa 1683'te İkinci Viyana Kuşatması sırasındaki askeri olayların daha iyi açıklığa kavuşturulabilmesi idi. Lâkin belgelerin incelenmesi, Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde vesika ağırlığının 1683 yılı civarına kümedenmediğini ortaya koydu. 1720 tarihi ile sınırlandırıldığında belgelerin de yığınlarla olacağı da ortaya çıktı. Bu durumda tasarı değiştirildi, yayınlanacak eserin (*Regesten*) ilk cildinin 16. yüzyıla ait belgeleri kapsamı kararlaştırıldı. Buna karşın da yalnız HHStA'deki belgelerin değil, Harbiye Arşivi (Kriegsarchiv) ve Saray Arşivi (Hofkammerarchiv)'in de kataloga alınması fikri benimsendi. Bununla beraber, yine de 16. yüzyıla ait belgelerin hepsinin özetleri ve bunlarla ilgili notların bir kişi tarafından zamanında tamamlanması güçlüğü yüzünden bu ilk ciltte 1574'de kadar olan belgelerle iktifa edildi. Eva-Maria DÜRR de kendisine, bunların konularına göre gözden geçirilmesi safhasında yardımcı oldu (7. s.).

PETRITSCH eserin giriş bölümünde Avusturya Devlet Arşivleri'nde bulunan Osmanlı Habsburg belgelerinin mahiyeti hakkında kısa bilgi verdikten sonra, 1526-1574 arasında Osmanlı-Habsburg siyasi münasebetlerine değinir (10-14.s.), arşivlerindeki Osmanlı belgelerinin önemini belirtir. Bu belgeler ilk defa 1753'te Devlet Arşivi'ne devr olunmuş, daha sonra da anlaşma metinlerinin, devlet adamları nezdindeki belgelerin, İstanbul'daki Avusturya Elçiliği Arşivi'nin buraya intikali ile zenginleşmiştir. Bununla beraber 1809'da Napolyon harpleri zamanında emniyette bulundurmamak maksadı ile belgelerin büyük bir kısmı Başbakanlığa ait olan kayıtlarla birlikte Macaristan'a götürülmüş, buna rağmen belgelerin yine de bir kısmı Fransız askerlerinin eline geçmiş ve ganimet olarak Paris'e nakl olunmuştur. Bunların büyük bir kısmı Viyana Kongresi'nden sonra geri dönmüşlerse de, yine de yüz Türkçe belge ancak 1925'te Paris'teki Milli Kütüphane ile arşiv malzemesi değiş-tokuşu sırasında Viyana'ya eski yerlerine iade olunabilmişlerdir. Arşivden Doğu-Bilimleri (Şarkiyat) Enstitüsü'ne verilen bir kısım belgeler de 1861'de tekrar geri gelmişlerdir. Münih, Basel ve Bremen'de bulunan, I. Ferdinand'a hitaben yazılmış bir kısım belgenin mevcudiyetini (kitabımızda 8,9,33 ve 40 numaralı belgeler) yazarımız bunların satılmış veya hediye edilmiş olmaları ihtimali ile izah eder (14-15. s.). PETRITSCH, Joseph von HAMMER'in ilk defa buradaki belgelerin önemini kavradığına da değinir, HAMMER bu arşivde çalışmış, *Geschichte des Osmanischen Reiches* 'te dörtbin belgenin de fihristini vermiştir (Pest 1833, yeni baskı Graz 1963, IX, 335-680), der. Giriş'te Anton von GEVAY'ın, Karl NEHRING'in, HURMUZAKI'nin ve Anton C. SCHAENDLINGER'e kadar pek çok bilim adamının aynı yoldaki çalışmalarını da anar. Aslında Viyana'daki HHStA'de 1412-1453 tarihleri arasında ait belgeler de bulunmakta ise de, bunlar Heinz GRILL tarafından *Die ältesten "Turcica" des Haus-, Hof- und Staatsarchivs* adı ile 1950'de yayınlandığından (*Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 3), bunlara sade atıfta bulunulmuştur (17. s.).

Eserin Belge özetleri bölümü (*Regesten*)'nü (22-256.s.) kısaltmalar, arşivlerle ilgili işaretler, belgelerin altlarındaki açıklamalarda bahs olunan eserleri listeleri, lügatçe ve şahıs, yer adı, belgelerin düzenlendiği mekânlar dizinleri, konularına göre belgelerin bulunmasını sağlayan bir başka liste tamamlamaktadır.

Dr.E.D.PETRITSCH gerçekten örnek bir katalog hazırlamıştır, vücuda getirdiği eserin kıymeti yurdumuzda yayınlanan benzerleri ile karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılır. 16. yüzyıla ait geri kalan belgelerin de katalogunun aynı yöntemle ilgililerin istifadesine yakın bir zamanda sunulacağı müjdesini de vermektedir.

Nejat Göyünç

Saim SAVAS, *Bir tekkenin dini ve sosyal tarihi, Sivas Ali Baba Zaviyesi*. İstanbul 1992, Dergâh yayınlarından no. 142, Tarih dizisi no. 15, 272 sahife, 8 resim.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bulunup 1925'te kapatılan, bir kısım eşyaları ve kitapları Ankara'ya götürülen, vakıflarına da elkonulan tekke veya zaviyelere ait pek çok belgenin bizzat bu dini kurumlarda ötedenberi görevli bulunan kimselerin halefleri elinde kaldığına ve bunların bu yapıların tarihini ve işlevini aydınlatıcı nitelikte baha biçilmez bir arşiv oluşturduğuna Ahmet Yaşar OCAK'ın "Emirce sultan ve Zaviyesi" (*İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 9, s. 138-209) adlı araştırması mükemmel bir örnek teşkil etmişti. Bu defa da kendisinin doktora öğrencisi Saim SAVAS, Cumhuriyet Üniversitesi'nde görevli bulunmasından faydalanarak, aynı şehirde mevcut Ali Baba Zaviyesi ile ilgili, bu zaviye mensubu üç şahısta toplamı 754 belgeden faydalanmış, ayrıca Sivas Şerhiye Sicilleri'nde bu tekke ile alakalı vesikalarla Ankara ve İstanbul arşivlerindeki de ihmal etmeyerek, konuya ilişkin yayınların da desteği ile yukarıdaki eseri meydana getirmiştir.

Çalışmada önce kaynaklar belirtilmekte, derlenen belgelerin dökümü de, buldukları arşiv ve

tasnif gösterilerek okuyucuya sunulmaktadır (s. 11-16). Kitabın Giriş kısmında (s.1937) ise bu zaviyenin kurulduğu zamanki siyasi ve dini-tasavvufi ortam üzerinde durulmaktadır. "Ali Baba'nın kimliği" meselesi I. Bölümü oluşturmaktadır (s. 41-64): 1547 Ocak ayı sonlarında Sivas'ta zaviyesi bulunan bir şeyhtir, 16 Eylül 1574'te vefat etmiştir. Rüstem Paşa'nın hocası olduğu rivayet olunmaktadır. Rüstem Paşa onun zaviyesine vakıf yapmıştır. Ali Baba geride oniki yaşında bir erkek evlât bırakmıştır (Ahi Mehmed), II. Selim'in eşi ve III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan (vefatı tarihi: 18.2.1582) da bu zaviyeye vakıfta bulunmuştur. Saim SAVAŞ tamamen arşiv vesikalarına dayanarak Ali Baba'nın şeceresini çıkartmış, zaviyede görevlilerin listelerini düzenlemiş, Ali Baba ile münasebeti olanlar üzerinde de durmuştur. Lâkin onun dini hüviyeti eldeki malzeme ile tam tesbit edilememiş, bununla beraber devlet merkezi ile iyi ilişkiler kurmuş, bölgenin iskânında önemli rol oynamış bir Türk dervişi olduğu kanaati edinilmiştir.

"Ali Baba Zaviyesi" başlıklı II. Bölümde (s. 67-108) bugün Sivas'ta Ali Baba adını taşıyan mahallede bir cami, cami içinde türbe, tekke ve onun önünde bir çeşme bulunduğu bahs olunmakta, vaktiyle zaviye bünyesinde bir de mektebin mevcudiyetinin belgelerden anlaşıldığı kaydedilmektedir. 16. yüzyıl ortalarına doğru Ali Baba adını taşıyan tek yapı zaviyedir, diğerleri sonradan yavaş yavaş muhtelif kimseler tarafından tesis olunmuşlardır. Hatta 17. yüzyılda zaviyeye gelen "âyende ve revende" nin kondukları bir han bile mevcuttur (s.69). Bütün bu gelişmeler, zaviyenin işleyişi, görevlilerin hangi hizmetlerde bulunmaları gerektiğinin ayrıntıları bu bölümde anlatılmaktadır. Zaviyenin vakıfları ile ilgili malumat da III. Bölümde (s.111-164) incelenmektedir. Gelir kaynakları, vakf olunan köyler, vakıf görevlileri hakkındaki bilgiler, masraf cetvelleri bu bölümü zenginleştiren hususlardır. Ekler kısmında (s.182-272) ise zaviyeye gelir sağlayan köylerin haritası, tekke, cami ve türbe krokisi, cami ve çeşme ile ilgili kitabeler, Ali Baba Zaviyesi'ne ait vakfiye ve diğer vesika suretlerinin metinleri, bunların klişeleri, tekkenin bugünkü durumunu gösterir iki fotoğraf ve içerisindeki kilerle ilgili altı resim bulunmaktadır.

Konya'da Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki belgelerden birisinde (Zarf 51, no.40) Üsküdar'da Atik Valide Sultan evkafından Sivas Mevlevihanesi fukarasına *ta'amiye* olarak tahsis olunan Saruca karyesinden bahs olunmaktadır. Atik Valide Sultan yukarıda adı geçen Nurbanu Sultan'dır. Bu itibarla 16. yüzyılın ikinci yarısında, yani Ali Baba'nın yaşadığı dönemde Sivas'ta bir mevlevihane mevcut demektir (bk. SAVAŞ, s. 32). Lâkin Ali Baba Zaviyesi ile mevlevihâne arasındaki ilişki şimdilik belli değildir. Mevlevihâne'ye daha sonraki yıllarda yapılan vakıflar, binanın tamirleri hakkında da bir hayli zengin malumat vardır. Sivas'taki mevlevihâne hakkında adı geçen arşivde hayli belge varsa da ("Sivas Mevlevihânesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 83-88), bunlar da aynı şihirdaki mevlevihâne ile Ali Baba Zaviyesi arasındaki münasebetin hangi tarihlere kadar indiğini gösterecek mahiyette değildir. Bununla beraber halen kabri Ali Baba Zaviyesi'nde bulunan Mehmed SUSAMIŞ DEDE'nin mevlevi olduğuna şehâdet edenler de vardır (Mehmet ÖNDER, bk. aynı eser, s. 86). 1913 senesinde Çankırı Mevlevihânesi'ne Konya'daki âsitanâ'den maddî yardım yapılması için mahallinde şehir ileri gelenlerinin ve âyânın müştereken düzenledikleri bir arzda Kadiri, Halveti ve Nakşibendi şeyhlerinin de mühürlerinin bulunuşu (Mevlânâ Müzesi Arşivi, Konya, zarf 69, belge no.9) tarikatler arasındaki sıkı münasebetlerin ve dayanışmanın açık bir delilidir.

Saim SAVAŞ yukarıda tanıtılan eseri ile gerçekten hem çok mükemmel bir çalışmaya imzasını atmış, hem de Türkiye'de arşiv zenginliklerine, kıymetli hocası A. Yaşar OCAK'tan sonra bir defa daha değinmiştir. Kitabında yer verdiği gelir-gider cetvelleri, zaviyelerde yenilip içilenlerin ve diğer masrafların dökümü başka benzeri kurumlarla karşılaştırmalar yapılmasına yol açacaktır. Bu hususta az da olsa bazı çalışmalar da vardır, Klaus KREISER'in "*Zur wirtschaftlichen Grundlage der İstanbuler Mevlevihânes am Beispiel des Konvents von Galata*", *Osmanistische Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. In memoriam Vanco Boskov*, yayınlayan Hans Georg MAJER, Wiesbaden 1986, s. 84-93. Samsun Mevlevihânesi'ne ait aynı mahiyette bazı belgeler de *Osmanlı Araştırmaları*, 14'te, bu mevlevihane hakkındaki bir makalede yayınlanmak üzeredir.

Saim SAVAŞ'ın bu araştırması aynı zamanda Anadolu üniversiteleri'ndeki gençlerin iyi yöneticilerin rehberliğinde neleri başarabileceklerinin yeni bir kanıtıdır.

Nejat Göyünç